

Divji petelin in gozdni jereb v slovenskih Dinaridih //Mirko Perušek

1: Rastišča divjih petelinov (*Tetrao urogallus*) so v slovenskih Dinaridih postala redka, na njih pa se spomladi pogosto pojavijo le posamezni petelini.
foto: Tomaž Mihelič

2: Kura divjega petelina išče plodove na gozdnih posekah. Te vrste hrane pa je v gozdovih manj kot v preteklosti tudi zaradi številnejše jelenjadi, ki objeda maline in druge plodnosne vrste.
foto: Mirko Perušek

Zadnje ledene dobe so pri nas »pustile« nekaj vrst živali značilnih za severne kraje, med njimi tudi ptice. Med temi so še posebej zanimive skrivnostne koconoge kure (Tetraonidae). V Sloveniji živijo štiri vrste, in sicer belka (*Lagopus mutus*), gozdni jereb (*Bonasa bonasia*), ruševca (*Tetrao tetrix*) in divji petelin (*Tetrao urogallus*).

Belka živi nad gozdno mejo v zavetju trav in skal. Na gozdni meji med ruševjem in macesni se konec zime na rastiščih zbirajo ruševci. Življenjsko okolje največjega med koconogi mi kurami, divjega petelina, so gorski gozdovi večinoma nad 900 m nad morjem. Najmanjši je gozdni jereb. Razširjen je v hribovitih in goratih predelih, kjer seže vse do gozdne meje. Slednji vrsti sta svoj življenjski prostor našli tudi v slovenskih Dinaridih.

Divji petelin in gozdni jereb

Obe vrsti sta pravzaprav prebivalci gozdnih robov. Divji petelin živi tam, kjer tihe stare gozdove prekinjajo manjše gozdne jase, bogato porasle z jagodičevjem od malin, jagod do borovnic. V spomladanskem obdobju se zadržujejo na rastiščih – to je mestih v starem gozdu, kjer se zgodaj spomladi zbirajo samci in tekmujejo med sabo za naklonjenost samic. Rastišča si najpogosteje izberejo na vzhodnih legah na grebenih in vrhovih, od koder se daleč sliši njihova pesem. V poletnem obdobju se zadržujejo v bližini posek in jas z mravljišči in jagodičevjem. Za podrtimi drevesi nastanejo primerna mesta, kjer imajo peščena kopališča. V zimskem obdobju prebivajo v odraslem iglastem gozdu, ker je dobro zavetje pred mrazom in vetrom. V mrzlih zimah z debelo snežno odejo lahko noč prežidijo kar v snegu.

Gozdni jereb ima v Dinaridih najraje mozaične gozdove različnih starosti, kjer je dovolj leske in gostih mlajših smrek ali jelk, na katerih prenočuje. V nasprotju z divjim petelinom, za katerega je značilno mnogoženstvo, gozdni jerebi živijo v parih. Območje para obsega površino okoli trideset hektarjev z mladim in starim gozdom ter obilico grmovja, jerebik, mokovcev ali breka. V njem tudi ne sme manjkati peščenih kopališč. Gozdnih tal ne smejo poraščati bujne zeli, saj te ovirajo preglednost in prehodnost terena.

V zimskem obdobju se par zadržuje predvsem na leskah, kjer obira brste in moške cvetove.

Življenjsko okolje ter populaciji divjega petelina in gozdnega jereba skozi čas

Slovenija je pretežno gorska in gozdnata dežela. Močvirij, jezer, obsežnih travišč in drugih ekosistemov je razmeroma malo. Gozdna vegetacija je vrstno in strukturno raznolika, kar je odvisno od naravnih dejavnikov – terenskih, klimatskih in talnih – ter dejavnosti človeka, ki ima zelo velik vpliv. Primerne razmere za divjega petelina in gozdnega jereba so se od konca ledene dobe ohranjale na račun naravnih ujmov in človekove dejavnosti.

Že takoj po koncu zadnje ledene dobe je človek z ognjem in sekirjo v gozdove zarezal brazde, ki jih je poselil in namenil kmetovanju. Tam, kjer so danes travniki, njive in naselja, je ozemlje nekoč poraščal gozd.

V 18. stoletju, na pohodu industrializacije, je zaradi razmaha ladjedelništva, glažutarstva, rudarjenja in oglarjenja nastala velika potreba po lesu. Gozdovi se niso krčili le na račun kmetijstva, pač pa tudi na račun zahtev novega gospodarstva. Splošna praksa pri pridobivanju lesa je bila golosečnja. Gozdovi, ki jih sekira ni dosegla, so ostali nedotaknjeni. S prvimi gozdno gospodarskimi načrti v 19. stoletju pa se je nenačrtno izkoriščanje gozdov prekinilo. V gozdarstvu so takrat uvedli načelo trajnosti donosov lesa, na Kočevskem pa so prenehali z golosečnim sistemom. V nekdanje nedostopne dinarske gozdove so speljali prve prometnice (železnice). V gozdovih so postavili parne žage in okoli njih močnejše izkoriščali gozdove. Nastale so gozdne jase, porasle z jagodičjem, v sosedstvu s pragozdnimi sestoji.

Razmere za koconoge kure so bile tedaj idealne. Večje rane v gozdovih, nastale zaradi ujmov in golosekov je celila najprej leska in druge grmovne vrste, potem breze, smreke in drugod rdeči bori. Na teh razmeroma mirnih gozdnih zaraščajočih se robovih in površinah je našel svoj dom gozdni jereb. Številni so bili celo v nižinah. V višjih legah, kjer se razprostirajo mogočni stari gozdovi jelke in bukve ter gozdne jase z malinami in jagodami, pa domuje divji petelin.

Morda so k večji številčnosti divjega petelina in gozdnega jereba pripomogli tudi nekateri drugi dejavniki. V 19. stoletju so lovci zdesetkali njune plenilce in velike rastlinojede. Jelenjadi in srnjadi je bilo le za vzorec. Maloštevilčna jelenjad z objedanjem ni mogla preprečiti bujne razrasti malin – pomembne poletne hrane petelinov. Gozdne jase so obdajala nadzemna mravljišča, kjer so mladiči divjih petelinov našli ličinke mravelj, kar jim je omogočilo hitro rast v prvih mesecih. Divjega prašiča, ki se prehranjuje tudi z jajci obeh vrst, so tedaj skoraj iztrebili.

V 19. stoletju je bila zelo aktualna sadnja smreke. Mednje so se vrasle leske ter druge grmovne in drevesne vrste. Nastali so gozdni sestoji, primerni za jereba. Paša v gozdu in na gozdnem robu je ves čas zadrževala zaraščanje jas v gozd.

V gozdovih se je od takrat veliko spremenilo. V 19. in začetku 20. stoletja so bili petelini in jerebi številni, nekaj desetletij zatem pa sta začeli populaciji obeh vrst upadati. Danes je njuna številčnost v slovenskih Dinaridih zelo majhna.

Še nepojasnen pojav sušenja jelke v Dinaridih in s tem tudi na rastiščih divjih petelinov je povzročil, da se je v vrzelih začela bujno pomlajevati bukev. Tako so rastišča divjega petelina iz starih jelovo – bukovih sestojev prešla v bujne vrzelaste sestojke, pomlajene predvsem z bukvijo. V pomlajenem gozdu z večjimi vrzelmi, kjer je dovolj hrane in skrivališč, se zadržuje jelenjad in srnjad. Posledica velike lokalne gostote teh dveh vrst je močno objedanje zeliščnih, grmovnih in drevesnih vrst v mladovju. Maline in nekatere plodonosne grmovne in drevesne vrste so postale zelo redke, saj so njihovi brsti ter mlade rastline bolj priljubljena hrana jelenjadi in srnjadi kot pa precej pogostejša bukev.

Dandanašnji so na Kočevskem zaraščajoče se površine namenjene lovni divjadi, to je predvsem jelenjadi in srnjadi. V njih so zimska in poletna krmišča, kjer se zbira jelenjad, ki z objedanjem preprečuje vrast plodonosnih vrst rastlin. S krmišči pridejo tudi druge vrste, med njimi danes številnejši divji prašiči in plenilci gozdnih jerebov. Močno zmanjšanje števila nekdanj številnejše populacije teh ptic v teh območjih si lahko pojasnimo tudi s tem dejstvom.

Nihanje populacij obeh kur v Dinaridih je bržkone tudi odraz spreminjajočih se klimatskih razmer. Suše in krajše zime s tanjšo snežno odejo ustvarjajo stresne razmere, ki vzpodbujajo pogostejše obrode bukve, jelke in smreke. S tem naraste število malih sesalcev in njihovih plenilcev, ki lahko plenijo tudi koconogi kuri.

Kakorkoli obračamo, v ozadju zgodbe o divjem petelinu in gozdnemu jerebu v slovenskih Dinaridih je v največji meri človek. Če je v preteklosti v določenem obdobju sicer nenačrtno ustvarjal primerno strukturo gozda za petelina in jereba, je dandanes v njunem življenjskem okolju predvsem moteč dejavnik. Številne planinske poti, speljane po grebenih in vrhovih kopastih dinarskih vrhov, drobijo območja rastišč plašnega divjega petelina. Ravno tako ga motijo vse številnejši obiski gobarjev ter rekreativni vozniki terenskih vozil in motornih sani. Populacije gozdnih koconogih kur v zadnjih desetletjih upadajo v večjem delu Evrope. Poseganje v gozdni prostor z gozdarjenjem, lovom in rekreacijo je te plahe in velike gozdne ptice potisnilo na rob preživetja. To se dogaja tudi v slovenskih Dinaridih. Pesem divjih petelinov je v njih že skorajda zamrla, gozdni jereb mu hitro sledi.

Ohranjanje divjega petelina in gozdnega jereba v slovenskih Dinaridih

Večina slovenskih Dinaridov je vključena v omrežje Natura 2000. Med varovane vrste spadata tudi obe ogroženi koconogi kuri. Temeljit pristop naravovarstva, gozdarstva, lovstva in nevladnih organizacij bi moral danes omogočiti ohranitev teh ptic. V gozdarskih in lovskih načrtih je predviden mir v rastiščih divjega petelina od 1. aprila do 1. julija. V tem času se v območju divjega petelina ne opravljajo redne sečnje v državnih gozdovih. Ohranjajo se pevska drevesa ter sklepi drevesnih krošenj, da ne pride do pomlajevanja.

Lovski načrti opozarjajo na varovanje obeh koconogih kur. Zaradi divjega petelina ni dovoljeno postavljanje krmišč za divje prašiče na nadmorskih višinah nad 900 m. Vse kaže, da to ni dovolj, zato bo v okviru novih upravljalških načrtov Nature 2000 treba razširiti in uresničevati cel sistem ukrepov, prilagojenih dinarski populaciji obeh vrst, upoštevajoč, da v istem prostoru živijo tudi druge vrste z varstveno pozornostjo, ki imajo drugačne življenjske zahteve kot divji petelin in gozdni jereb. Težka odkrivnost obeh koconogih kur je pripomogla k temu, da njunih ekoloških zahtev še ne poznamo v celoti. Pomanjkljivo poznavanje ekoloških zahtev in velika prepletenost raznovrstnih življenjskih združb v gozdnem ekosistemu sta velik naravovarstveni izziv za ohranitev teh tihih in skrivnostnih pevcev. Le upamo lahko, da ukrepov za njuno ohranitev ne bomo začeli uresničevati prepozno. ●

3: Gozdni jereb (*Bonasa bonasia*) je še vedno skrivnostna gozdna ptica tako za lovce kot za ornitologe. V Dinaridih so zelo redki in prebivajo tam, kjer je več leske.

foto: Tomaž Mihelič

4: Po kupčkih majhnih iztrebkov, podobnih »smokijem« lahko ugotovimo, kje je počival gozdni jereb.

foto: Mirko Perušek

5: Jerebika je ena glavnih plodonosnih vrst, ki daje hrano gozdnemu jerebu.

foto: Tomaž Mihelič

6: Preže za divjad, solnice in krmišča postavljajo lovci tudi na rastiščih divjih petelinov in prebivališčih gozdnih jerebov, kar pa je za koconoge kure neugodno.

foto: Mirko Perušek